

Плотніченко І.Б.

УДК 657:658.84:004.738

ЗАСТОСУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ЕЛЕКТРОННА КОМЕРЦІЯ» ПРИ ПОБУДОВІ СИСТЕМИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Анотація. У статті досліджено й систематизовано підходи вчених до трактування понять «електронна комерція» і «електронна торгівля»: ототожнення, розмежування та змішування цих понять; здійснено їх критичний аналіз; визначено специфічні з облікової точки зору аспекти фінансово – господарських операцій у сфері електронної комерційної діяльності; обумовлено вплив змістового значення електронної комерції на побудову системи бухгалтерського обліку.

Ключові слова: комерція, торгівля, електронна комерція, електронна торгівля, бухгалтерський облік, інформаційно-комунікаційні технології, Інтернет.

Аннотация. В статье исследованы и систематизированы подходы ученых к трактовке понятий «электронная коммерция» и «электронная торговля»: отождествление, разграничения и смешивание этих понятий; осуществлен их критический анализ; определены специфические с учетной точки зрения аспекты финансово - хозяйственных операций в сфере электронной коммерческой деятельности; обусловлено влияние смыслового значения электронной коммерции на построение системы бухгалтерского учета.

Ключевые слова: коммерция, торговля, электронная коммерция, электронная торговля, бухгалтерский учет, информационно-коммуникационные технологии, Интернет.

Summary. The article investigates the academic approaches to the interpretation of the terms «electronic commerce» and «electronic trade» made their critical analysis, determined by the impact of the essential value of the electronic commerce on the construction of the accounting system.

Scientific approaches of the interpretation of the terms «electronic commerce» and «electronic trade» of the author are systematized into three groups.

The scientists belonging to the first approach reduce the essence of the electronic commerce in the process of the sale of goods through the Internet and the other information and communication technologies.

The proponents of the second scientific approach considering electronic trade as a part of electronic commerce and differentiate these concepts. The author proves that e-commerce includes not only transactions related to the trade, but also a number of other activities that determine the specificity of their reflection in the accounting system.

The researchers attributed to the third approach mix the concept of «electronic commerce» and «electronic trade», and therefore these categories become somewhat incorrect semantic meaning.

The article outlines the features of the financial - economic transactions in e-commerce that influence the methodology of the accounting. It is indicated that the specificity of the accounting system makes typology of e-commerce, including the division of the Internet - commerce: content-commerce, services and trade.

The author states that from the accounting point of view it is a very important division of the electronic commercial activities into two categories: indirect e-commerce: electronic orders - physical delivery, and direct e-commerce: orders, delivery, payment of goods and services made "on-line".

Keywords: commerce, trade, electronic commerce, electronic trade, accounting, information and communication technologies, the Internet.

Сучасні тенденції розвитку міжнародної та вітчизняної економіки характеризуються стрімким проникненням інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема Інтернету, в комерційну діяльність підприємств. Таким чином, в умовах сьогодення спостерігається розповсюдження електронної комерції, що вносить корективи не лише в організацію та функціонування суб'єктів господарювання даної сфери, а й в усі бізнес-процеси, що відбуваються в ході їх діяльності. Це, в свою чергу, відбивається на побудові системи бухгалтерського обліку як джерелі інформаційного забезпечення апарату управління підприємств. Тому особливої актуальності набувають питання організації облікових процесів під впливом ознак здійснення електронної комерції. Визначення специфіки електронної комерційної діяльності як передумови налагодження ефективної системи обліку можливе лише за умови правильного трактування поняття «електронна комерція» та її складових.

Сутнісне визначення та проблеми розвитку електронної комерції, зокрема в контексті правового регулювання відносин у цій сфері, широко розглядаються в працях багатьох зарубіжних і вітчизняних учених, серед яких: В.В. Апопій, І.П. Міщук, В.М. Ребицький, С.І. Рудницький [19], А.Ю. Берко [20], Я.Г. Берсуцький, Л.С. Вінарік [32], Л.Д. Тимченко [22] та інші. Проте, у науковій літературі недостатньо уваги приділяється вирішенню питань бухгалтерського обліку електронного сегменту економіки. Облікові аспекти електронної комерції розкриваються в працях Л.М. Янчевої, А.П. Грінько, Т.О. Тарасової [33], С.Ф. Легенчука. [34] та інших. На особливу увагу заслуговують докторська дисертація, присвячена розробці теоретико-методологічних і практичних положень бухгалтерського обліку в системі електронної торгівлі, та монографічне видання А.С. Крутової [23; 24]. Дослідження облікового процесу в системі електронної комерції іншими вітчизняними науковцями мають більш фрагментарний характер, що зумовлює необхідність додаткового вивчення даної проблематики.

Цілями статті є здійснення систематизації та аналізу наукових підходів до тлумачення дефініцій «електронна комерція» та «електронна торгівля» з метою визначення особливостей фінансово – господарських операцій у сфері електронної комерції, що впливає на побудову системи бухгалтерського обліку.

Аналіз літературних та нормативних джерел показав неоднозначність та суперечність підходів щодо тлумачення понять «електронна комерція» та «електронна торгівля». Ці підходи автором об'єднано у три групи (табл. 1), що надає можливість детальніше оцінити існуючі дефініції, виробити власне бачення цих категорій.

Таблиця 1. Підходи науковців до визначення понять «електронна комерція» та «електронна торгівля»

Наукові підходи		Прихильники підходів
I	Ототожнення понять «електронна комерція» та «електронна торгівля»	І.Т. Балабанов [1], А.М. Береза, І.А. Козак, Ф.А. Левченко [2], Д.Козьє [3], О.Г. Нельзіна [4], А. Новицький, С. Позняков [5], В.М. Попов, Р.А. Маршавін, С.І. Ляпунов [6], ін.
II	Розмежування понять «електронна комерція» та «електронна торгівля»	В.В. Апопій, І.П. Мішук, В.М. Ребицький, С.І. Рудницький, Ю.М. Хом'як [19], А.С. Крутова [23; 24], А.М. Грехов [31], А.Ю. Берко, В.А. Висоцька, В.В. Пасічник [20], М.В. Макарова [21], Л.Д. Тимченко, П.В. Мельник, Л.Л. Тарангул, В.Б. Смелік, І.О. Макачук, Ю.В. Гладун [22], Л.В. Горшкова [16], Р. Доєрнберг, Л. Хайнікенс, В. Геллерстейн та Дж. Лі [18], ін.
III	Змішування понять «електронна комерція» та «електронна торгівля»	Л.А. Радкевич, І.А. Луговська, О.В. Кужилєва та М.М. Матвієнко [25], В.В. Царєв та А.А. Кантарович [26], А.В. Чучковська [27], А.А. Тедєєв [28], В.М. Желіховський [29], В. Наумов [30], ін.

Джерело: сформовано автором за результатами проведеного дослідження

Дослідники, що належать до першого підходу, зводять сутність електронної комерції до процесу купівлі - продажу товарів за допомогою Інтернету та інших інформаційно-комунікаційних технологій. Так, І.Т. Балабанов «електронною комерцією» називає: «торгівлю через мережу Інтернет за допомогою комп'ютерів покупця та продавця» [1]. А.М. Береза, І.А. Козак, Ф.А. Левченко під «електронною комерцією» розуміють: «придбання чи продаж товару за допомогою електронних носіїв чи через мережу, подібну до Internet» [2]. Поняття «електронної комерції» прирівнюють до «електронної торгівлі» й інші автори [3; 4; 5; 6].

Поняття «електронна комерція» та «електронна торгівля» ототожнюються і в нормативних документах України [7; 8]. Засади такого підходу були покладені в основу Законопроекту України «Про електронну торгівлю (комерцію)» від 16.03.2010 р. № 6086-2 [9].

Даний підхід вважаємо дискусійним і таким, що обмежує змістове наповнення поняття «електронна комерція». Однією з причин такого розуміння сутності електронної комерції є неправильний переклад з англійської мови терміну «e-commerce». Вдаючись до Нового англо - російського словника: маркетинг і торгівля, під загальною редакцією Сторчевого М. А., що включає формальну та розмовну лексику в області маркетингу, оптової та роздрібно торгівлі, реклами тощо, знаходимо наступне визначення: «E-commerce - електронная торговля (коммерция) (торговые операции, проводящиеся с помощью информационно-компьютерных технологий, чаще всего через Интернет)» [10]. В Англо - російському словнику загальної лексики LingvoUniversal надається таке формулювання: «E-commerce - електронная торговля, электронная коммерция (коммерческая деятельность, осуществляемая через Интернет)» [11]. Вищенаведені тлумачення вважаємо суперечливими, так як поняттю «торгівля» в англійській мові відповідає термін «trade», а тому «e-commerce» не є еквівалентом електронної торгівлі та має перекладатись як електронна комерція. Згідно джерела [12]: «електронна комерція (від англ. e-commerce) - це сфера цифрової економіки, що включає всі фінансові та торгові трансакції, які проводяться за допомогою комп'ютерних мереж, та бізнес-процеси, пов'язані з проведенням цих трансакцій». З цієї позиції до електронної комерції відносять: електронний обмін інформацією (англ. Electronic Data Interchange, EDI), електронний рух капіталу (англ. Electronic Funds Transfer, EFS), електронну торгівлю (англ. E-Trade), електронні гроші (E-Cash), електронний маркетинг (англ. E-Marketing), електронний банкінг (англ. E-Banking), електронні страхові послуги (англ. E-Insurance) тощо [13].

На наш погляд твердження дослідників щодо рівнозначності дефініцій «електронна торгівля» та «електронна комерція» є помилковими, оскільки в основу цих категорій покладено суть торгових та комерційних операцій загалом, але здійснюваних з використанням електронних інформаційно-комунікаційних засобів. На законодавчому рівні поняття «торгівля» визначається як: «будь-які операції, ... які передбачають передачу прав власності на товари» [14], а поняття «комерція» має ширше змістове значення та охоплює трансакції щодо обміну товарів, інформації і послуг [15]. При цьому беззаперечним є розгляд торгівлі як виду комерційної діяльності.

Подібною точки зору дотримуються й інші зарубіжні та вітчизняні науковці - прихильники другого підходу. Так, російська вчена Л.В. Горшкова вважає, що терміном «електронна торгівля» повинні охоплюватися правочини, предметом яких є реалізація товарів із використанням електронних засобів. Таким чином, на думку Л.В. Горшкової співвідношення термінів «електронна комерція» та «електронна торгівля» необхідно представляти як рід та вид [16].

В іноземних джерелах «електронна комерція» визначається як здатність виконувати операції, пов'язані з обміном товарів та послуг між двома та більше сторонами з використанням електронних засобів та методів [17]. Закордонні вчені Р. Доєрнберг, Л. Хайнікенс, В. Геллерстейн та Дж. Лі під електронною комерцією розуміють комерційну діяльність, здійснювану з допомогою комп'ютерів, що включає «он-лайн» торгівлю товарами та надання послуг, «он-лайн» торгівлю фінансовими інструментами, електронний обмін даними між компаніями та всередині компаній [18].

Вітчизняні науковці В. В. Апопій, І. П. Мішук, В. М. Ребицький, С. І. Рудницький та Ю. М. Хом'як стверджують, що електронна торгівля є частиною електронної комерції. При цьому, на відміну від

електронної комерції, електронна роздрібна торгівля охоплює не весь процес товарно-грошового обміну, а тільки ту його частину, яка безпосередньо пов'язана з купівлею - продажем [19, с. 528].

Вчені А. Ю. Берко, В. А. Висоцька та В. В. Пасічник вказують, що поняття електронної комерції не обмежується взаємодією сторін на основі інформаційних мереж, що передбачає операції купівлі - продажу [20, с. 32]. На думку цих науковців до основних видів бізнес - активності, які охоплюються поняттям електронної комерції, належать [20, с. 32-33]: продаж товарів (як матеріального, так і нематеріального характеру), надання послуг; рекламно-маркетингові заходи: надання інформації, реклама товарів і послуг, збирання замовлень, перед- і післяпродажна підтримка тощо; електронна оплата, зокрема з використанням електронних платіжних систем; розповсюдження продуктів, у тому числі керування доставкою та її відстеження для фізичних продуктів та безпосередня доставка продуктів, які можуть розповсюджуватися мережею (файли, інформація і т. ін.); обмін інформацією та встановлення контактів, наприклад, між потенційними постачальниками та замовниками; спільне здійснення бізнес-процесів, зокрема, організація віртуальних підприємств - груп спеціалістів або компаній для ведення спільної комерційної діяльності через мережу; дистанційне навчання, консультації; проведення тендерів і конкурсів; банківські і фінансові послуги тощо.

Отже, електронна комерція охоплює не лише операції, пов'язані з товарообігом, а й низку інших операцій, що обумовлюють специфіку їх відображення в системі бухгалтерського обліку.

Таким чином, А.Ю. Берко, В.А. Висоцька, В.В. Пасічник електронну комерцію характеризують як найбільш розвинену складову частину цифрової економіки. Тому доцільним вважають використовувати визначення (ЕІТО, 1997): «Електронна комерція - це бізнес-діяльність, пов'язана з обміном цінностей за допомогою телекомунікаційних мереж» [20, с. 23].

Розглядаючи електронну комерцію як електронну форму взаємодії між економічними контрагентами, українська вчена М.В. Макарова до цього поняття відносить операції купівлі / продажу, супровід процесів створення попиту на продукцію і послуги, автоматизацію адміністративних функцій, зв'язаних з продажами в режимі «он-лайн», обробкою замовлень та вдосконаленням обміну інформацією між партнерами [21, с. 124]. Таким чином, М.В. Макарова дотримується думки щодо умовного розподілу електронного бізнесу на дві сфери: 1) автоматизація внутрішніх бізнес - процесів підприємства; 2) інформатизація зовнішньої взаємодії компанії з кінцевими споживачами всіх різновидів [21, с. 51]. З цієї позиції М.В. Макарова визначає електронну комерцію як зовнішні взаємовідносини бізнес - установи з іншими господарчими агентами (державою, споживачами тощо) на основі мережних Internet – технологій або будь-якої іншої інформаційної мережі [21, с. 51, 62].

З позиції Л.Д. Тимченка, В.Б. Смеліка та ін. [22, с. 18-19], у відповідності до норм Цивільного та Господарського кодексів України, електронну комерцію можна розглядати як: «господарську комерційну діяльність, що містить різноманітні операції (купівлі – продажу, фінансові послуги тощо), та здійснюється з використанням засобів телекомунікації (електрозов'язку)». За твердженням цих учених господарські операції, що охоплюються поняттям електронної комерції, повинні відповідати таким основним вимогам: «1) мати ознаки господарської діяльності, що ведеться з метою отримання прибутку; 2) юридично значимі дії повинні здійснюватися за допомогою засобів телекомунікації / електрозов'язку (наприклад, укладання договору); 3) товар, послуга повинні існувати в електронному вигляді» [22, с. 21]. Однак, на наш погляд, остання ознака дещо звужує діапазон електронної комерції, оскільки виключає операції, здійснювані за допомогою засобів телекомунікації/ електрозов'язку, щодо купівлі - продажу матеріальних товарів з їх «фізичною» доставкою.

А.С. Крутова [24, с. 42], поділяючи думку науковців щодо розгляду електронної торгівлі як складової електронної комерції та розмежування цих понять, визначає електронну комерцію як: «вид діяльності, направленої на отримання прибутку від здійснення операцій в електронному вигляді». В свою чергу, електронною торгівлею автор називає: «вид торговельного формату, в рамках якого в електронному вигляді здійснюються товарні операції, у ході яких відбуваються покупки й продажі товарів і послуг, а також переказ грошей» [24, с. 42].

На відміну від викладеного вище окремі дослідники, віднесені до третього наукового підходу, дотримуються іншого погляду на сутність електронної комерції та електронної торгівлі. Так, на думку Л.А. Радкевич, І.А. Луговської, О.В. Кужилевої та М.М. Матвієнко: «Інтернет - торгівля - це організація і технологія процесу продажу товарів, в якому повний цикл комерційної трансакції або його частина відбувається електронним засобом з використанням телекомунікаційних мереж, електронних фінансово-економічних інструментів на засадах використання реклами, а також інструментів розповсюдження товарів та послуг у мережі Інтернет» [25, с. 19].

Таким чином Л.А. Радкевич та ін. стверджують, що поняття «Інтернет - торгівлі» поєднує в собі «електронну торгівлю», як процес купівлі - продажу товарів та послуг, які відбуваються електронним засобом, та «Інтернет - комерцію», тобто заходи щодо реклами та розповсюдження товарів через Інтернет [25, с. 19]. Подібної точки зору дотримуються В.В. Царев та А.А. Кантарович [26, с. 31-32].

На думку А.В. Чучковської [27, с. 132], А.А. Тедеева [28] та В.М. Желіховського [29, с. 9] електронну комерцію необхідно розглядати як складову таких більш широких понять, як електронний бізнес та електронна торгівля. При цьому В.М. Желіховським електронна комерція визначається як: «система взаємовідносин у сфері здійснення обміну даними (електронними документами) та інформацією між суб'єктами господарювання з використанням глобальної мережі Internet» [29, с. 7]. В. Наумов вважає, що

до електронної торгівлі належать: глобальний електронний маркетинг, електронна комерція, віддалені послуги та дистанційна робота [30].

З твердженнями прихильників даного підходу погодитись не можемо, оскільки у вказаних визначеннях поняття «електронна комерція» та «електронна торгівля» змішуються та набувають дещо викривленого смислового значення.

Отже, електронна комерція, ґрунтуючись на електронній обробці та передачі даних, охоплює різноманітні види діяльності, серед яких електронна торгівля товарами, акціями, надання послуг, доставка цифрового змісту в режимі «он-лайн», перекази електронних коштів тощо [35]. З облікової точки зору досить вагомим є те, що загалом ці види діяльності розподіляються на дві категорії: непрямі електронна комерція, тобто електронне замовлення - фізична доставка, та пряма електронна комерція, тобто замовлення, доставка, платіж товарів і послуг здійснюються в режимі «он-лайн».

З урахуванням вищевикладеного доходимо висновку, що фінансово – господарські операції у сфері електронної комерції мають певні особливості, що безумовно покладають відбиток на побудову бухгалтерського обліку, основними з яких визначають такі: - угоди в електронній комерції укладаються в електронному форматі, що виключає фізичний контакт сторін; - окремі частини або повний цикл товарних операцій виконуються в електронному форматі, що унеможливує документування таких операцій з використанням традиційних форм первинних документів; - практика ведення складського господарства є недоречною стосовно товарів електронного формату; - доставка товарів цифрового формату відбувається одразу ж після їх оплати через Інтернет; - доставка товарів у матеріальній формі навіть у споживчому секторі електронної комерції відбувається через певний проміжок часу; - для розрахунку за деякими операціями можуть виступати нетрадиційні грошові засоби (наприклад, поінти або преміальні бали) [24, с. 54-55] тощо.

Особливості в системі бухгалтерського обліку зумовлює типологія електронної комерції, зокрема поділ Інтернет - комерції на: контент-комерцію, надання послуг та товарообіг. Автори наукової праці [22, с. 20] вважають, що в сучасних умовах в межах електронної комерції важливо виокремлювати господарські операції, що повністю здійснюються в електронній формі, та господарські операції, при яких реклама та замовлення товарів і послуг відбувається за допомогою засобів телекомунікації (операції, подібні до дистанційної торгівлі).

Тому, більш детального перспективного дослідження потребують проблеми організації бухгалтерського обліку окремих видів та форм електронної комерції.

Джерела та література:

1. Балабанов И. Т. Электронная коммерция: учебное пособие / И. Т. Балабанов. – СПб, 2001. – 191 с.
2. Береза А. М. Электронна комерція : Навч. посібник / А. М. Береза, І. А. Козак, Ф. А. Левченко та ін. – К.: КНЕУ, 2002. – 326 с.
3. Козье Д. Электронная коммерция / Д. Козье. – М. : Русская редакция, 1999. – 288 с.
4. Нельзина, О. Г. Информационные системы для электронной коммерции: учеб. пособие / О. Г. Нельзина. – Ростов н/Д. :Феникс, 2008. – 271 с.
5. Новицький А. Сутність та зміст поняття «Електронна торгівля» / А. Новицький, С. Позняков // Правова інформатика. – 2007. – № 13. – С. 5 – 11.
6. Попов В. М. Глобальный бизнес и информационные технологии: современная практика и рекомендации / В. М. Попов, Р. А. Маршавин, С. И. Ляпунов. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 272 с.
7. Постанова Правління НБУ від 30.04.2010 N 223 «Про здійснення операцій з використанням спеціальних платіжних засобів» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0474-10>
8. Роз'яснення щодо заповнення форми державного статистичного спостереження №1-ІКТ «Використання інформаційно-комунікаційних технологій та електронної торгівлі на підприємствах у 2010 році» [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/albom/albom_2013/zv_inf/1_ikt_13.doc
9. Проект Закону України «Про електронну торгівлю (комерцію)» від 16.03.2010р. № 6086-2 // [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=37299
10. Маркетинг и торговля. Новый англо-русский толковый словарь. Под общ. ред. Сторчевого М. А. 3-е изд., испр. и доп. // [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http://www.lingvo.ua/ru/Lingvo Dictionaries/Details?dictionary=Marketing%20\(En-Ru\)](http://www.lingvo.ua/ru/Lingvo Dictionaries/Details?dictionary=Marketing%20(En-Ru))
11. Англо-русский толковый словарь общей лексики LingvoUniversal // [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http://www.lingvo.ua/ru/Lingvo Dictionaries/Details?dictionary=LingvoUniversal%20\(En-Ru\)](http://www.lingvo.ua/ru/Lingvo Dictionaries/Details?dictionary=LingvoUniversal%20(En-Ru))
12. Understanding the Digital Economy: The Conference Summary, mod. by Rob Shapiro, Bennett Bertenthal, John Haltiwanger, Tom Kalil, Zoe Baird, Timothy Bresnahan, Kelly Carnes, Washington D. C. – 1999.
13. Вікіпедія. Вільна енциклопедія // [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Електронна_комерція
14. Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» (стаття 1) №1775-III від 01.06.2000р. // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1078.12861.0>
15. Wikipedia, the free encyclopedia // [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/Commerce_%28disambiguation%29

16. Горшкова Л. В. Правовые проблемы регулирования частноправовых отношений международного характера в сети Интернет: автореф. дис. соискание науч. степени канд. юр. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право (юридические науки)» / Министерство образования Российской Федерации. Московская государственная юридическая академия. – М., 2005. – 30 с.
17. Treasury White Paper, *supra* note 1, at 8.
18. Richard Doernberg, Luc Hinnekens, Walter Hellerstein, and Jinyan Li, *Electronic Commerce and Multijurisdictional Taxation* (2001), *supra* note 2, at 3.
19. Апопій В. В. Організація торгівлі: підручник; 2-ге вид., перероб. та доп. / В. В. Апопій, І. П. Міщук, В. М. Ребицький та ін.; за ред В. В. Апопія, – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 616 с.
20. Берко А. Ю. та ін. Системи електронної контент-комерції: Монографія / А. Ю. Берко, В. А. Висоцька, В. В. Пасічник. – Львів: Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2009. – 612 с.
21. Макарова М. В. Тенденції розвитку цифрової економіки: Монографія. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2004. – 236 с.
22. Тимченко Л. Д. Правове регулювання електронної комерції: монографія / Л. Д. Тимченко, П. В. Мельник, Тарангул Л. Л. та ін., за ред. д-ра юрид. наук, проф. Л. Д. Тимченка. – Ірпінь: НУ ДПС України, 2008. – 236 с.
23. Крутова А. С. Методологія та організація бухгалтерського обліку в сфері електронної торгівлі: : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» / А. С. Крутова; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2011. – 37 с.
24. Крутова А. С. Облік в системі електронної комерції: монографія / А. С. Крутова; Харк. держ. ун-т харч. та торгівлі. – Харків: ХДУХТ, 2010. – 396 с.
25. Радкевич Л. А. Стратегія розвитку Інтернет – торгівлі торгової мережі на ринку ІТ- техніки: монографія / Л. А. Радкевич, І. А. Луговська, О. В. Кужилева, М. М. Матвієнко; Донец. Нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського; за ред. О. М. Азарян. – Донецьк: [ДонНУЕТ], 2010. – 248 с.
26. Царев В. В. Электронная коммерция / В. В. Царев, А. А. Кантарович / СПб.: Питер, 2002. – 320 с.
27. Чучковська А. В. Правове регулювання електронної комерції в Україні. Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 224 с.
28. Тедеев А. А. Электронная коммерция (электронная экономическая деятельность). Правовое регулирование и налогообложение. – М.: 2002. – 68 с.
29. Желіховський, В. М. Правові засади електронної комерції в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / В. М. Желіховський. – К., 2007. – 21 с.
30. Наумов В. Ключевые вопросы государственного регулирования Интернет-коммерции в РФ // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ice.ru/exp/20302>
31. Грехов А. М. Е-комерція: навч. посіб. / А. М. Грехов. – К.: Вид-по Європ. ун-ту, 2006. – 214 с.
32. Берсуцький Я. Г. Онлайнний електронний бізнес: механізми забезпечення: монографія / Я. Г. Берсуцький, Л. С. Вінарік, Н. Ф. Васильєва та ін., за ред. д.е.н. Я. Г. Берсуцького, к.е.н. Л. С. Вінаріка. – Донецьк: ІЕП НАН України; ДонУЕП, 2010. – 275 с.
33. Янчева Л. М. Електронна комерція: організація та облік: навчальний посібник / Л. М. Янчева, А. П. Грінько, А. С. Крутова, Т. О. Тарасова – Харків: ХДУХТ, 2008. – 231 с.
34. Легенчук С. Ф. Сутність електронної комерції: обліковий вимір / С. Ф. Легенчук, А. С. Скакун // Вісник ЖДТУ. – 2011, – № 4 (58). – Серія: Економічні науки, с. 59 - 65.
35. Commission communication of 18 April 1997: A European Initiative in the sector of Electronic Commerce COM(97) 157 final.